

УДК 37.015.31«19/20»:613.42(045)

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-13\(31\)-263-276](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-13(31)-263-276)

Онипченко Оксана Ігорівна доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, пров. Руставели, 7, м. Харків, 61000, тел.: (057) 732-87-33, <https://orcid.org/0000-0002-5682-7897>

Чернуха Надія Миколаївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки факультету психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, проспект Академіка Глушкова, 2А, м. Київ, 02000, тел.: (050) 475-97-32, <https://orcid.org/0000-0002-5250-2366>

Сургова Світлана Юріївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи управління і педагогіки, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, вул. 68 Десантників, 10, м. Миколаїв, 54003, тел.: (093) 251-86-39, <https://orcid.org/0000-0002-3840-2924>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО РОБОТИ З НАРКОЗАЛЕЖНИМИ В РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРАХ

Анотація. У статті розглянуто досвід практичної підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з наркозалежними. Визначено, що соціальна реабілітація – це комплекс заходів, орієнтованих на відновлення зруйнованих або втрачених суспільних зав'язків і відносин, соціально і особисто значущих характеристик, властивостей і можливостей суб'єкта.

Авторками вказано, що основні цілі соціальної реабілітації: по-перше, відновлення соціального статусу, соціальної позиції суб'єкта; по-друге, досягнення суб'єктом певного рівня соціальної, матеріальної і духовної незалежності; по-третє – підвищення рівня соціальної адаптації суб'єкта до нових умов життєдіяльності. Досвід діяльності реабілітаційних центрів для наркозалежних комплексної спрямованості свідчить, що соціально-реабілітаційна діяльність включає різні аспекти: медико-соціальний, професійно-трудоий, соціально-психологічний, соціально-рольовий, соціально-побутовий, соціально-правовий.

Показано, що технології медико-соціальної роботи з алко- і наркозалежними передбачають профілактичні, лікувальні та спеціалізовані програми. Профілактичні програми спрямовані на попередження споживання алкоголю або наркотиків, зловживання ними, а також попередження будь-яких форм девіантної поведінки.

Зазначено, що важливим завданням підготовки здобувачів освіти під час практики є вивчення роботи реабілітаційних центрів як середовища ресоціалізації наркозалежних осіб та осередків професійної діяльності соціального педагога і соціального працівника. Здобувачі вивчають досвід роботи, спілкуючись з представниками реабілітаційних центрів України, зокрема, Благодійний фонд Центр ресоціалізації «Твоя Перемога», наркологічний центр «Ренесанс», наркологічний центр «Вертикаль», центр соціальної адаптації наркозалежних «Позитив», Благодійна організація «БФ «Матері проти наркотиків», відновлювально-реабілітаційний центр «Маяк здоров'я» тощо.

Ключові слова: соціальна реабілітація, наркозалежні, реабілітаційні центри.

Onyuchenko Oksana Ihorivna Doctor of Pedagogy, Professor, Professor of the Department of Social Work, Municipal establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council, Rustavely St., 7, Kharkiv, 61000, tel.: (057) 732-87-33, <https://orcid.org/0000-0002-5682-7897>

Chernukha Nadiia Mykolaivna Doctor of Pedagogy, Professor, Professor of the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy of the Faculty of Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Academician Hlushkov Ave., 2A, Kyiv, 02000, tel.: (050) 475-97-32, <https://orcid.org/0000-0002-5250-2366>

Surgova Svitlana Yuryivna PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at Social Work Management and Pedagogy Department, Petro Mohyla Black Sea National University, 68 Desantnikiv St.,10, Mykolaiv, 54003, tel.:(093) 251-86-39, <https://orcid.org/0000-0002-3840-2924>

TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIAL SPHERE TO WORK WITH DRUG ADDICTS IN REHABILITATION CENTERS

Abstract. The article examines the experience of practical training of specialists in the social sphere to work with drug addicts. It was determined that social rehabilitation is a set of measures aimed at restoring destroyed or lost social ties and relationships, socially and personally significant characteristics, properties and capabilities of the subject.

The authors indicated that the main goals of social rehabilitation are: firstly, restoration of the subject's social status and social position; secondly, the subject's achievement of a certain level of social, material and spiritual independence; thirdly, increasing the level of social adaptation of the subject to new conditions of life. The experience of rehabilitation centers for drug addicts with a complex orientation

shows that social rehabilitation activities include various aspects: medical-social, professional-labor, social-psychological, social-role, social-domestic, social-legal.

It is shown that the technologies of medical and social work with alcohol and drug addicts include preventive, therapeutic and specialized programs. Preventive programs are aimed at preventing the consumption of alcohol or drugs, abusing them, as well as preventing any forms of deviant behavior.

It is noted that an important task of training students during practice is to study the work of rehabilitation centers as an environment of resocialization of drug addicts and centers of professional activity of social pedagogues and social workers. Applicants learn work experience by communicating with representatives of rehabilitation centers of Ukraine, in particular, the Charitable Foundation «Your Victory» Resocialization Center, «Renaissance» Narcological Center, «Vertical» Narcological Center, «Positive» Center for Social Adaptation of Drug Addicts, Charitable Organization «BF «Mothers against of drugs», restorative rehabilitation center «Mayak zdrotya», etc.

Keywords: social rehabilitation, drug addicts, rehabilitation centers.

Постановка проблеми. Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери є вкрай актуальною проблемою в кризових умовах сьогодення, оскільки війна в Україні посилює негативні соціальні тенденції, зокрема, наркотизацію різних верств населення, тож відповідний професійний фах у здобувачів освіти уможливує здійснення соціальної роботи з наркозалежними в реабілітаційних центрах. В Україні протягом останніх років зберігається тенденція збільшення кількості осіб, які звертаються за лікуванням внаслідок вживання ПАР. Близько 71,5% від усіх охоплених лікуванням осіб у диспансерній групі у 2021 році отримували лікування внаслідок вживання опіоїдів, 20,1% – внаслідок вживання кількох ПАР; 5,5% – внаслідок вживання канабіноїдів; 0,5% – внаслідок вживання кокаїну. В переважній більшості це міські жителі і молодь віком від 15 до 35 років.

Заходи з питань профілактики та зниження рівня вживання ПАР здійснюються як державними установами, так і неурядовими організаціями, які спрямовані на популяризацію здорового способу життя, шляхом проведення різноманітних навчально-просвітницьких заходів, розповсюдження засобів особистого захисту серед населення, зокрема й серед вразливих його груп [2].

В процесі навчання здобувачів спеціальності «Соціальна робота» та проходження ними практичної підготовки розглядаються найбільш актуальні питання теорії і практики соціальної роботи, її основні принципи та методи, висвітлюються та апробуються актуальні теми, що включені до освітніх компонентів, зокрема реабілітаційної спрямованості для наркозалежних.

З огляду на це, значної актуальності набуває потреба підвищення рівня освіти висококваліфікованих фахівців соціальної сфери, які мають ґрунтовну

теоретичну та практичну підготовку та володіють різними технологіями соціально-педагогічної роботи щодо здоров'язберезувальних технологій, щодо профілактики вживання ПАР, зокрема щодо соціально-педагогічної роботи з наркозалежними в реабілітаційних центрах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в реабілітаційних центрах досліджували: технології соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в напрямі запобігання наркотизації (П. Гусак, Т. Журавель, Н. Заверико, І. Зверєва, Н. Зимівець, О. Караман, С. Коношенко, Н. Краснова, О. Кузьмінський, Н. Литвинова, С. Пальчевський, В. Поліщук, С. Харченко, Ю. Чернецька та ін.); різноманітні аспекти соціально-педагогічної та соціальної роботи з дітьми та молоддю в напрямі запобігання розвитку соціально негативних явищ (Т. Вербицька, Н. Заварова, Л. Пустолякова, Т. Сокурєнко, В. Сутчук та ін.); методичні підходи психологічної, психотерапевтичної і соціально-педагогічної роботи з наркозалежними (П. Андрух, М. Жидко, С. Кулаков, С. Ваїсов, О. Копитін, О. Богачов), реабілітацію як складову процесу ресоціалізації (С. Коношенко, В. Лютий, В. Оржеховська, Ю. Чернецька) тощо.

Мета статті – розкрити теоретичний та практичний досвід підготовки фахівців соціальної сфери до роботи в реабілітаційних центрах (зокрема з наркозалежними) в процесі вивчення освітніх компонентів та проходження практики; надати аналіз комплексу заходів соціальної реабілітації; висвітлити цілі, види соціальної реабілітації; розглянути технології медико-соціальної роботи з наркозалежними.

Виклад основного матеріалу. Ефективність соціальної роботи сьогодні, на думку практиків, залежить від визначення і усвідомлення таких закономірностей: тенденції життєдіяльності особи чи соціальної групи; особливостей їх соціального досвіду; влучності у постановці соціального діагнозу; добору адекватних шляхів, методів і засобів розв'язання проблеми; визначення критеріїв і механізмів оцінки процесу та результату соціальної роботи.

В практиці соціальної роботи не виключається можливість застосування прикладних технологій соціальної роботи, до яких належать такі складові: соціальний контроль; соціальна профілактика; соціальна терапія; соціальна реабілітація; соціально-правовий захист; соціальне страхування; соціальне обслуговування; соціальне опікунство; соціальний супровід; соціальний патронаж; корекція; рекламно-інформаційні технології [4, С. 93].

Окрім теоретичної бази значну увагу необхідно приділяти практичним умінням та навичкам майбутніх фахівців соціальної сфери. Удосконалення практичної діяльності здійснюється під час проходження здобувачами вищої освіти професійно-педагогічної практики, яка дозволяє закріпити теоретичні знання та розвинути соціально-педагогічну та соціально-психологічну

готовність до виконання професійних обов'язків, навчитися активізувати соціальний потенціал різних інститутів соціалізації особистості, сформувати професійну компетентність, інтерес до науково-дослідної роботи в галузі соціально-педагогічних наук, оволодіти досвідом творчої діяльності тощо.

Під час підготовки здобувачів на спеціальності 231 Соціальна робота – майбутні фахівці соціальної сфери набувають навички практичної роботи в різних установах міст Харкова, Києва, Миколаєва: заклади дошкільної освіти; заклади загальної середньої освіти I-III ступенів; спеціалізовані заклади соціального обслуговування тощо.

Особливої уваги в ході розкриття суті проблеми нашого дослідження заслуговує досвід проходження здобувачами професійно-педагогічної практики з наркозалежними, який вони отримують в ході вивчення вибіркового освітніх компонентів «Технології ресоціалізації наркозалежної молоді», «Технології реабілітації наркозалежної молоді» та під час ознайомлювальної і професійно-педагогічної практик на базі реабілітаційних центрів «Матері проти наркотиків» (м. Харків), «Маяк здоров'я», «Позитив» (Харківська обл.), де здобувачі опановують базові поняття та технології роботи.

Відзначимо, що будучи універсальним соціальним явищем, *соціальна реабілітація* припускає, що кожен соціальний суб'єкт, незалежно від міри його соціального благополуччя на даний момент, впродовж своєї життєдіяльності вимушений змінювати звичне соціальне оточення, форми діяльності, витратити властиві йому сили і здібності і стикатися з ситуаціями, які з неминучістю ведуть до втрат. Це приводить до того, що в людини або в групи людей починають з'являтися потреби в певній соціально-реабілітаційній допомозі [3, С.16-17].

Наведемо тлумачення сучасних учених, задля розкриття сутності дефініції «соціальна реабілітація».

Соціальна реабілітація – це комплекс заходів, орієнтованих на відновлення зруйнованих або втрачених суспільних зав'язків і відносин, соціально і особисто значущих характеристик, властивостей і можливостей суб'єкта. Це усвідомлений, цілеспрямований, внутрішньо організований процес [3, С.17].

Соціальна реабілітація – комплекс заходів, спрямованих на відновлення людини в правах, соціальному статусі, здоров'ї, дієздатності. Цей процес націлений не тільки на відновлення здатності людини до життєдіяльності в соціальному середовищі, але і самого соціального середовища, що зазнало негативних змін внаслідок соціальних причин [8, С. 364].

Основні цілі соціальної реабілітації можна охарактеризувати таким чином: по-перше, відновлення соціального статусу, соціальної позиції суб'єкта; по-друге, досягнення суб'єктом певного рівня соціальної, матеріальної і духовної незалежності; по-третє – підвищення рівня соціальної адаптації суб'єкта до нових умов життєдіяльності.

Розуміння принципів соціальної реабілітації робить цей процес більш керованим і організованим, що є вагомим для організації практичної діяльності в ході підготовки здобувачів. Важливими принципами соціальної реабілітації при роботі з наркозалежними вважаємо: етапність, диференційованість, комплексність, доступність, послідовність, безперервність у вжитті реабілітаційних заходів, анонімність.

Досвід діяльності реабілітаційних центрів для наркозалежних комплексної спрямованості свідчить, що соціально-реабілітаційна діяльність включає різні аспекти: медико-соціальний, професійно-трудоий, соціально-психологічний, соціально-рольовий, соціально-побутовий, соціально-правовий.

У зарубіжній практиці в основному застосовуються такі види соціальної реабілітації [3, С.17]:

1. *Соціально-медична* – включає відновлювальну і реконструктивну терапію, відновлення або формування у людини нових навичок повноцінного життя і допомогу щодо організації побуту і ведення домашнього господарства;

2. *Соціально-психологічна* – призначена для підвищення рівня психічного і психологічного здоров'я суб'єкта, оптимізації групових зв'язків і відносин, виявлення потенційних можливостей особи, організації психологічної корекції, підтримки і допомоги;

3. *Соціально-педагогічна* – спрямована на організацію і здійснення педагогічної допомоги при різних порушеннях здібностей людини щодо здобуття освіти (організація освітнього процесу в лікарнях і місцях позбавлення волі, навчання інвалідів і дітей з нестандартними інтелектуальними здібностями тощо). При цьому, передбачається певна робота щодо створення адекватних умов, форм і методів навчання, а також відповідних методик і програм.

4. *Професійна і трудова* – дозволяє формувати в людини чи групи людей нові або відновлювати втрачені людиною трудові і професійні навички, працевлаштовувати їх;

5. *Соціально-середовищна* – орієнтована на відновлення в людини відчуття соціальної значущості в новому для неї соціальному середовищі. Цей вид реабілітації включає знайомство людини з основними ознаками середовища, в якому вона опинилась, допомога в організації нового середовища життєдіяльності і відновлення звичних моделей поведінки.

У практичній соціальній роботі реабілітаційна допомога наркозалежним надається диференційовано. Соціальна реабілітація націлена на сприяння позитивним змінам у житті індивіда чи соціальної групи. Як технологія соціальної роботи соціальна реабілітація проводиться завдяки законодавству і сформованим підходам в практиці роботи соціальних служб: реалізація програм і проектів, діяльність реабілітаційних центрів, реабілітація як система підтримки найбільш соціально уразливих верств населення [8, С. 364].

Кінцевою і основною метою процесу соціальної реабілітації є розвиток у людини прагнення до самостійності в усуненні проблем, здібності до опору негативним впливам середовища і мобілізація власних можливостей на створення власного «Я».

Більш докладно розглянемо найбільш ефективні технології соціальної роботи з наркозалежними. Алкоголізм, наркоманія і токсикоманія в даний час – найбільш значущі соціальні хвороби. ПАР можуть розглядатися як історично виявлені і соціально закріплені адаптогени, тобто засоби, що сприяють адаптації (істинної або ілюзорної) до умов і вимог життя завдяки своїй дії на психічний стан – настрій, емоції, тонус, поведінку. Як соціальні адаптогени ПАР включаються в механізми індивідуальної і групової поведінки, масової культури, займаючи важливе місце в побутових звичаях, традиціях, формах комунікації і дозвілля. Психобіологічний негативний вплив алкоголю і наркотиків на індивідів і соціум у цілому обумовлюють їх соціальну роль [3, С. 144].

Технології медико-соціальної роботи з алко- і наркозалежними передбачають профілактичні, лікувальні та спеціалізовані програми. Профілактичні програми спрямовані на попередження споживання алкоголю або наркотиків, зловживання ними, а також попередження будь-яких форм девіантної поведінки. Об'єктами цілеспрямованої дії є в основному діти і молодь в цілому, а також групи осіб, в яких ризик залучення до прийому психоактивних речовин особливо великий. До таких груп ризику належать діти з обтяженою (особливо в наркологічному плані) спадковістю, які: а) виховуються в неблагополучних, дисфункціональних сім'ях; б) виховуються в сім'ях з наявністю осіб, що зловживають алкоголем або хворих алкоголізмом або наркоманією; в) обтяжені в органічному, особовому, поведінковому плані, зокрема зі зниженим рівнем інтелекту, що відстають в особистісному і соціальному розвитку. Робота з зазначеними групами ризику проводиться в навчальних закладах різних рівнів освіти, в спеціалізованих установах.

Комплексний аналіз соціальних проблем, які виникають під час вживання ПАР, дозволяє виокремити їх за рівнем формування: доклінічний, постклінічний і клінічний рівні. Це дозволяє визначити спрямованість і зміст певних технологій соціальної роботи цієї сфери, диференціацію її специфічних видів, які орієнтовані на різні контингенти і групи населення.

Враховуючи це, відзначимо, що здобувачі взаємодіють із наркозалежними, які вже пройшли певні етапи одужання та під час практики організують реабілітаційну діяльність із тими реабілітованими наркозалежними, що потребують вторинної профілактики вживання психоактивних речовин (ПАР). Проте ця робота не завжди ефективна, а іноді навіть шкідлива. Праця О. Мурашкевича «Профілактика психоактивних впливів» складена з матеріалів, які використовують для профілактики

вживання ПАР містить наступні теми: 1) психоактивні речовини: поняття та види (визначальні поняття, види психоактивних речовин, «настановлення» та «ситуація» вживання психоактивних речовин, залежність від психоактивних речовин, про енергетичні напої, «цифрові наркотики»); 2) вживання підлітками психоактивних речовин (чому підлітки вживають ПАР; яка особиста схильність до ПАР; якщо є підозра, що підліток вживає ПАР); 3) обираємо тактику профілактичної роботи (організація, принципи, умови профілактики вживання ПАР у навчальному закладі); 4) для розмови з дітьми та дорослими (як говорити про ПАР, помилки в бесідах із профілактики наркоманії); 5) наркотики та порушення закону тощо [6].

Більш локальними, на нашу думку, технологіями є лікувально-реабілітаційні програми, що передбачають раннє виявлення і направлення на лікування хворих з певною наркологічною проблематикою. Центральне місце займають власне терапевтичні програми, мета яких – надання хворим лікувальної допомоги, утримання їх у режимі тверезості або відмови від прийому наркотиків (тобто в ремісії), проведення вторинної і третинної профілактики (відновлення фізичного, особистого і соціального статусу хворих). Не менш важливі програми, в рамках яких здійснюється соціально-психологічна допомога членам сімей і найближчому оточенню клієнтів, коригується їх особистісний, сімейний і трудовий статус, є програми «Допомоги на робочих місцях» (безпосередньо на підприємствах, установах, організаціях) [3, С. 148].

Спеціалізовані реабілітаційні програми, нерозривно пов'язані з терапевтичними, передбачають реабілітацію, реадaptaцію, ресоціалізацію наркозалежних. У рамках цих програм долаються розриви і суперечності між особистістю і суспільством. Колишній хворий знову може інтегруватись у макро- і мікросоціум з максимальним врахуванням його індивідуальних особливостей, нахилів, можливостей, а також з урахуванням реалій його сімейного і трудового статусу, даної громади, соціально-економічної ситуації в ній [3, С. 149].

Важливим завданням підготовки здобувачів освіти під час практики є вивчення роботи реабілітаційних центрів як середовища ресоціалізації наркозалежних осіб та осередків професійної діяльності соціального педагога і соціального працівника.

Наразі центри ресоціалізації наркозалежних осіб є спеціалізованими закладами, в яких на добровільних засадах перебувають на реабілітації особи, що вживали наркотики і пройшли курс лікування в медичних закладах.

Мета діяльності центрів – ресоціалізація наркозалежної молоді шляхом надання комплексу соціально-реабілітаційних та інших послуг, а також профілактична робота з молоддю [5].

У реабілітаційному центрі можуть надаватися наступні види соціальних послуг [1, С. 469-473]:

– *соціально-побутові послуги* (забезпечення продуктами харчування, м'яким та твердим інвентарем, гарячим харчуванням, транспортними послугами, засобами малої механізації; здійснення соціально-побутового патронажу, виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів тощо);

– *психологічні послуги* (надання консультацій з питань психічного здоров'я та поліпшення взаємин з соціальним середовищем, застосування психодіагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості, з метою її психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад);

– *соціально-педагогічна послуги* – виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, організація індивідуального начального, виховного та корекційного процесів, дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності тощо, а також залучення до роботи різноманітних закладів, громадських організацій, заінтересованих осіб;

– *соціально-медичні послуги* – консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримка та охорона її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, трудотерапія;

– *соціально-економічні послуги* – задоволення матеріальних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; реалізується у формі надання натуральної чи грошової допомоги, а також у вигляді одноразової компенсації;

– *юридичні послуги* – надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб які перебувають у складних життєвих обставинах (оформлення правових документів, адвокатська допомога, захист прав та інтересів особи тощо);

– *послуги з працевлаштування* – пошук задовільної роботи, сприяння у працевлаштуванні та соціальне супроводження працевлаштованої особи;

– *послуги з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями* (комплекс медичних, психологічних, інформаційних заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для реалізації права на професійну орієнтацію та підготовку, освіту, зайнятість) тощо.

Особливостями середовища реабілітаційних центрів є те, що всі вони побудовані та діють за принципом «терапевтичної спільноти».

Терапевтичні спільноти (ТС) у нашій країні вважаються найпрогресивнішим методом реабілітації людей із залежністю. Але на сьогодні такі форми надання допомоги наркозалежним ще недостатньо поширені. Це пояснюється тим, що для повноцінної роботи ТС необхідно

залучити фахівців, які мають знання та досвід роботи в подібних спільнотах (яких не так багато в Україні). Перша терапевтична спільнота було заснована в лікарні «Соціотерапія», ще у 1992 році в м. Києві, вона мала назву «Маріїна школа» [7, С. 54].

Провідними принципами та підходами в роботі терапевтичної спільноти є: а) конфіденційність; б) повага до клієнта; в) віра у здатність людини до змін; г) розуміння замість засудження; д) тісна співпраця з сім'єю клієнта; е) фасилітація: допомога для самопомоги (активність замість пасивності), (кожна людина, яка отримує допомогу, не повинна бути безпорадною та залежною, а навпаки, має на її основі робити активні самостійні дії задля розв'язання власних життєвих проблем); ж) об'єднана допомога – комплексна допомога (будь-яку допомогу необхідно розглядати в сукупному контексті проблемних життєвих обставин і здійснювати її у співпраці з усіма зацікавленими соціальними інститутами та агенціями) [7, С. 55].

Ефективність заходів, пов'язаних з наданням допомоги наркозалежним, залежить, передусім, від її системності та комплексності, тому актуальним є питання розробки етапів ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів. *Основні етапи ресоціалізації наркозалежних осіб:* 1. Детоксикація. 2. Інформування та мотивування клієнтів до проходження ресоціалізації. 3. Діагностика вивчення рівня потреб та стану здоров'я клієнтів. 4. Укладення угоди про участь в програмі ресоціалізації. 5. Соціальне навчання (За змістом цей етап є одним з базисних у процесі ресоціалізації залежних. Він включає такі етапи: адаптація до умов перебування у програмі; дотримання норм і правил; складання індивідуального плану ресоціалізації; надання навичок, спрямованих на подолання залежності; формування особистої системи цінностей; формування конструктивних форм поведінки; здобуття трудових/професійних навичок). 6. Складання реалістичного плану особистого життя. 7. Соціально-педагогічний супротив. 8. Розробка соціально-педагогічної програми підтримки наркозалежних осіб. 9. Передача функцій соціально-педагогічного супроводу іншим організаціям.

До сучасних *інтерактивних форм та методів роботи з наркозалежними* відносять: тренінги, інтерактивні ігри, квести, інтелектуально-пізнавальні, художньо-прикладні, евент-форми; театралізовані форми – соціальні акції, флешмоби, вистави форум-театру до яких долучались і представники громадських організацій, соціальних служб, волонтери, експерти.

Провідним методом роботи з реабілітованими наркозалежними вважається метод «рівний-рівному», а серед найбільш вдалих форм – акція «16 днів проти насильства», а також флеш-моби на підтримку здорового способу життя, молодіжні квести, заходи спортивно-оздоровчої спрямованості тощо.

Дієвими формами підтримки наркозалежних осіб є так звані групи самопомоги (self-help groups), групи самозахисту та взаємодопомоги. Прототипами таких груп можна вважати групи Анонімних Наркоманів (групи

АН) та групи Анонімних алкоголіків (групи АА), які були розповсюджені у країнах пострадянського простору. Специфікою роботи таких груп є те, що їх діяльності реалізуються у групах осіб, які відвідують їх на добровільній основі та базується на програмах одужання: «12 Кроків» або «Тільки сьогодні». Основна суть діяльності зазначених вище груп зводиться до впровадження принципу допомоги один одному, оскільки особи мають однакові проблеми.

Отже, середовище реабілітаційного центру є повноцінним, необхідним і доцільним середовищем ресоціалізації наркозалежних осіб. Його особливістю є те, що провідною формою і методом реабілітації та ресоціалізації є терапевтична спільнота, в якій соціальний педагог впроваджує спеціально організовані і керовані педагогічні впливи як на окрему особистість наркозалежної особи, так і на групу осіб, при цьому ефект від такої роботи значно підсилюється і терапевтичній спільноті через використання досвіду всіх учасників ресоціалізаційного процесу.

Викладачі кафедри соціальної роботи разом зі здобувачами активно беруть участь у конференціях різних рівнів, написанні статей та тез, курсових, кваліфікаційних та магістерських робіт за результатами цієї практичної та науково-дослідної діяльності.

Дослідженню проблеми соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів присвячено науково-методичний посібник колективу авторів кафедри соціальної роботи С. Харченка, О. Рассказової, Ю. Чернецької «Соціально-педагогічна робота з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів». Вчені розглянули теоретичні питання роботи соціального педагога в умовах реабілітаційних центрів через запропоновані підходи до такої роботи, визначили суб'єкти та об'єкти надання професійної допомоги, здійснили аналіз стану та напрямів розв'язання проблеми ресоціалізації наркозалежних осіб, розкрили технології розв'язання проблеми [7, С. 43].

Більш ґрунтовним дослідженням ресоціалізації наркозалежних осіб, що була проведена на базі кафедри соціальної роботи, вважаємо монографію Ю. Чернецької, яка системно розглянула представлену проблему.

У монографії репрезентовано аналіз стану наукової розробленості наукової розробленості провідного поняття роботи – «ресоціалізація наркозалежних», виокремлено його роль та місце в понятійній тріаді «соціалізація – десоціалізація – ресоціалізація». Висвітлено характеристики діяльності реабілітаційних центрів як соціальних осередків, розглянуто науково-методологічні підходи до соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних. Розроблена авторкою система соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб в реабілітаційних центрах є інноваційним теоретичним підґрунтям для здійснення практичної соціально-педагогічної діяльності з ресоціалізації наркозалежних, яка знайшла відповідне відображення у соціально-педагогічних технологіях [9]. Цей

теоретико-практичний доробок є цінним методичним інструментом підготовки здобувачів до реабілітаційної роботи з наркозалежними.

Також слід відзначити дисертаційну роботу А. Оберемок (аспірантки Ю. Чернецької), яка присвячена проблемі соціально-педагогічного супроводу співзалежних сімей в умовах реабілітаційних центрів для наркозалежних. Її доробок дозволяє використовувати потенціал родини і середовища реабілітаційного центру для соціально-педагогічної підтримки реабілітованих наркозалежних в групах самопомоги.

Матеріали щодо роботи соціальних педагогів/ соціальних працівників покладено в основу освітніх компонентів для здобувачів спеціальності 231 Соціальна робота – «Основи ресоціалізації особистості», «Соціально-педагогічна профілактика негативних явищ серед дітей та молоді», «Технології збереження та підтримання здоров'я дітей та молоді», «Формування здорового способу життя», які викладаються в процесі підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

Здобувачі вивчають досвід роботи, спілкуючись з представниками реабілітаційних центрів України, зокрема, Благодійний фонд Центр ресоціалізації «Твоя Перемога», наркологічний центр «Ренесанс», наркологічний центр «Вертикаль», центр соціальної адаптації наркозалежних «Позитив», Благодійна організація «БФ «Матері проти наркотиків», відновлювально-реабілітаційний центр «Маяк здоров'я» тощо.

Висновки. Аналіз рівня підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у начальних закладах України свідчить, що практика є органічним доповненням до теоретичних освітніх компонентів, які вивчаються здобувачами. Окрім того вона допомагає здобувачам краще усвідомити суть своєї майбутньої професії і знайти своє місце в ній; дає можливість здобувачам краще ознайомитись із сучасним станом соціально-педагогічної роботи як у закладах різного типу, так і в службах соціальної допомоги різним категоріям населення, зокрема, при реабілітаційній роботі з наркозалежними; зрозуміти особливості такої роботи на сучасному етапі розвитку нашого суспільства та майбутні перспективи в умовах сьогодення, в результаті чого у здобувачів розвивається реалістичний підхід до майбутнього. Досвід практичної підготовки здобувачів підтверджує їх достатнє володіння теоретичним і практичним матеріалом для здійснення реабілітаційної діяльності з наркозалежними: у процесі практики відбувається комунікація між реабілітаційними центрами і закладами вищої освіти: практика створює підґрунтя для введення нових елементів (технологій, діагностик, форм, методів) у роботу реабілітаційних центрів; соціальні працівники, консультанти з хімічної залежності, які працюють зі здобувачами, беруть участь у корекції навчальних планів, програм, змісту окремих освітніх компонентів, сприяють посиленню їх практичного спрямування.

Література:

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-е вид. / за заг. ред. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.
2. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2022 рік (за даними 2021 року) Київ 2022 URL: <https://cmhmda.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/zvit-shhodo-narkotychnoyi-ta-alkogolnoyi-sytuacziyi-v-ukrayini-2022.pdf> (дата звернення 09.08.2023)
3. Капська А. Й., Завацька Л. М., Грищенко С. В. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах. Навчальний посібник. К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. 248 с.
4. Карпенко О. Г. Теорія та практика соціальної роботи : навч. посіб. для студентів ВНЗ / О. Г. Карпенко, Н. Ф. Романова. Київ : Слово, 2015. 402 с.
5. Методичні рекомендації з питань організації та функціонування центрів ресоціалізації наркозалежних / Державний ін-т проблем сім'ї та молоді. К., 2004. 200 с.
6. Мурашкевич О. А. Профілактика психоактивних впливів. К. : Шк. світ, 2011. 128 с.
7. Соціально-педагогічна робота з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів: науково-методичний посібник для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» / Укл. : С. Харченко, О. Рассказова, Ю. Чернецька. Х. : ХГПА, 2015. 120 с.
8. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика. К. : ВМУРОЛ «Україна», 2004. 408 с. <http://politics.ellib.org.ua/pages-12109.html>
9. Чернецька Ю. І. Соціально-педагогічна робота з ресоціалізації наркозалежних осіб в умовах реабілітаційних центрів : теорія та технології. Х. : ФОП Панов А. М., 2015. 436 с.
10. Чернуха Н. М. Категорія соціально-педагогічної підтримки: теорія і практика / Зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту соціальних технологій Університету «Україна» 2012. № 6. С. 179-182.

References:

1. Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Encyclopedia for specialists in the social sphere] (2013). 2-e vyd./ za zah. red. I. D. Zverevoi. Kyiv, Simferopol : Universum. 536 s. [in Ukrainian].
2. Zvit shhodo narkotychnoi ta alkoholnoi sytuatsii v Ukraini za 2022 rik (za danymy 2021 roku) Kyiv 2022 [Report on the drug and alcohol situation in Ukraine for 2022 (based on 2021 data) Kyiv]. URL: <https://cmhmda.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/zvit-shhodo-narkotychnoyi-ta-alkogolnoyi-sytuacziyi-v-ukrayini-2022.pdf> (data zvernennia 09.08.2023) [in Ukrainian].
3. Kapska, A. Y. and Zavatska, L. M. and Hryshchenko, S. V. (2011) Tekhnolohii sotsialnoi roboty v zarubizhnykh krainakh [Technologies of social work in foreign countries]. Navchalnyi posibnyk. K. : Vydavnychi Dim «Slovo». 248 s. [in Ukrainian].
4. Karpenko, O. H. (2015) Teoriia ta praktyka sotsialnoi roboty: navch. posib. dlia studentiv VNZ [Theory and practice of social work: teaching. manual for university students]/ O. H. Karpenko, N. F. Romanova. Kyiv : Slovo. 402 s. [in Ukrainian].
5. Metodichni rekomendatsii z pytan orhanizatsii ta funktsionuvannia tsestriv resotsializatsii narkozaleznykh [Methodological recommendations on the organization and functioning of centers for resocialization of drug addicts] (2004)/ Derzhavnyi in-t problem simi ta molodi. K. 200 s. [in Ukrainian].
6. Murashkevych, O. A. (2011) Profilaktyka psykhoaktyvnykh vplyviv [Prevention of psychoactive effects]. K. : Shk. svit. 128 s. [in Ukrainian].
7. Sotsialno-pedahohichna robota z resotsializatsii narkozaleznykh v umovakh rehabilitatsiinykh tsestriv [Social-pedagogical work on the resocialization of drug addicts in the conditions of rehabilitation centers: a scientific and methodological manual for students of the specialty "Social Pedagogy"] (2015): naukovo-metodychnyi posibnyk dlia studentiv spetsialnosti «Sotsialna pedahohika» / Ukl. : S. Kharchenko, O. Rasskazova, Yu. Chernetska. Kh. : KhHPA. 120 s. [in Ukrainian].

8. Tiuptia, L. T. and Ivanova, I. B. (2004) Sotsialna robota: teoriia i praktyka [Social work: theory and practice]. K. : VMUROL «Ukraina». 408 s. [in Ukrainian].

9. Chernetska, Yu. I. (2015) Sotsialno-pedahohichna robota z resotsializatsii narkozaleznykh osib v umovakh rehabilitatsiinykh tsentriv : teoriia ta tekhnolohii [Social and pedagogical work on the resocialization of drug addicts in the conditions of rehabilitation centers: theory and technologies]. Kh. : FOP Panov A. M. 436 s. [in Ukrainian].

10. Chernukha, N. M. (2012) Katehoriia sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky: teoriia i praktyka [Category of socio-pedagogical support: theory and practice]/ Zb. nauk. pr. Khmelnytskoho in-tu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina». № 6. S. 179-182. [in Ukrainian].